

broad sense). It is an existing reality, result of law-making and law-implementing processes. Therefore speaking about provision and securing rights and legally protected interests of a person, society or a state, we mean the quality of provision and improvement of related processes, because crime prevention as a legal category exists in both cases, whether the breach of social relations by certain persons occurs or not. Certainly, crimes and breach of law cause essential damage of social relations (of law-enforcement values). The worse prevention, control of offences and suppression of crime is provided, the more damage will be. Therefore the state of implementation, i.e. its organization, is the basic quality of crime prevention.

Considering the crime prevention as a specific kind of managerial activity does not mean negating of its political and legal nature, its synergetic content, consisting in form of opened nonlinear dynamic system of legal relations. At this the question of excluding other notions reflecting basic directions of criminological from legal, research and professional lexicon is not on the agenda. We consider that these categories are having a range of substantial functions, necessary for:

- 1) Criminal-law and administrative-law legislation at formulation of basic and optional objects of crimes;
- 2) Criminal procedural legislation at formulation of tasks and objectives of respective activity;
- 3) Criminology at studying and substantiation of the use of new forms and methods of influence on criminality on the base of studying and analysis of spatial-territorial allocation of crimes and breach of law;

4) Law-enforcement and managerial practice of the crime prevention bodies at the analysis of rationalization, allocation efficiency and efficiency of using forces and tools at the served territory;

5) Executive bodies for solving the complex of issues connected to provision of criminological activity, managing it, as well as making it target-oriented and large-scale.

Thirdly, crime prevention is an important but not the only way of providing the respective level of public life. The reliability and efficiency of the last causes the quality of life of the public and the same of individuals. Providing the "status of safety" as a form of practical expression of the "crime limitation" objective is also an important guarantee. At this it should be taken into consideration, that substantial correlations of reality (as a system) and forms of implementation of certain quality, which is reflected in a special form of dialectical correlation of the subject of study and its main quality, are integrative substance for crime prevention and safety.

The quality of operation of the crime prevention mechanism as a system of objectively arising links, which implement functions of uniting elements of this social phenomenon, is one of such qualities. These links and elements are characterizing it as a unity. At this the substantial study of the object of research does not exclude, but on the contrary, causes the need in marking those most important elements and interrelations, having the characteristics of the general in them. In this relation, the system of crime prevention shows itself as a subjectively understood display of reality that is perceived in form of consciously defined sides of social reality related to certain kinds of social reality.

REFERENCES:

1. Avrutin Yu.Ye. The Crime and the Society: the problem of socio genesis: manuscript / Avrutin Yu.Ye., Egorpiyin V.M., Shapiyev S.M. Saint Petersburg: Saint Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russian Federation, 2000. 362 p.
2. Averyanov A.N. The System: Philosophical Category and Reality. Moscow: Mysl, 1976. 188 p.
3. Lytvynov O.M. Modern Problems of Management in Crime Prevention: Manuscript. Kherson: «Oldi-plus», 2003. 315 p.
4. Lytvynov O.M., Stupnyk Ya.V. The Crime Prevention Mechanism. Public Law. 2011. № 1. P. 59–63.

УДК 343.97

«ІНФОРМАЦІЙНА» ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ФАКТОР КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

“INFORMATIONL” CRIME AS A FACTOR OF CRIMINALIZATION OF SOCIETY

Дрьомін В.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядається співвідношення зареєстрованої (офіційної) злочинності і «інформаційної», вигляд якої створюється засобами масової інформації. Обґрунтовується висновок про те, що в структурі «інформаційної» злочинності переважають тяжкі злочини, що може сприяти криміналізації суспільства.

Ключові слова: злочинність, інформація, суспільство, криміналізація.

В статье рассматривается соотношение зарегистрированной (официальной) преступности и «информационной», облик которой создается средствами массовой информации. Обосновывается вывод о том, что в структуре «информационной» преступности преобладают тяжкие преступления, что может способствовать криминализации общества.

Ключевые слова: преступность, информация, общество, криминализация.

In the article correlation of registered (official) crime and "information" crime, which image is created by mass media is considered. The conclusion of prevalence of serious crimes in the structure of "information" crime, that promote criminalization of society is justified.

Key words: crime, information, society, criminalization.

Постановка проблеми. У сучасних кримінологічних і соціологічних роботах криміналізацію суспільства пов'язують зі зростанням рівня злочинності і розширенням її впливу на суспільство. Американський соціолог Дж. Ф. Шеллі пише: «Одні соціологи вбачають у злочин-

ності ознаку ослабленого або соціально дезорганізованого суспільства. Інші зауважили, що, як не парадоксально, злочинна поведінка в терпимих розмірах може послужити зміцненню існуючого громадського порядку або влади над ним специфічних груп. Треті розглядають злочинність як

засіб для вивчення уявлень членів суспільства про порядок, уявлень, на підставі яких громадяни приймають рішення, які щодня призводять до порядку або до безладу» [1]. Одним із найбільш недосліджених питань є механізм криміналізації сучасного суспільства. Розширення технологічних можливостей, поява так званого «інформаційного» суспільства об'єктивно сприяли розширенню кримінальної активності населення. У зв'язку із цим актуальними є проблеми впливу засобів масової інформації (далі – ЗМІ) і засобів масової комунікації (ЗМК) на процеси криміналізації суспільства.

Викладення основного матеріалу. Криміналізація в українському суспільстві має власні закономірності та кримінологічні особливості, пов'язані з політичними, правовими та економічними реформами, що відбуваються в країні. Злочинність за своїми якісними та кількісними характеристиками, територіальною поширеністю, соціально-демографічними ознаками осіб, до неї втягнутих, представляє стійке соціальне явище, яке розвивається відповідно до логіки розвитку суспільства в цілому. Злочинність не просто вплетена в сучасні відносини: йде активний процес інституціоналізації окремих видів кримінальних практик, тобто перетворення злочинності на стійкий феномен, який постійно відтворюється та, інтегруючись у формовану систему суспільних відносин, стає нормою поведінки [2].

У суспільній думці проблема злочинності та її характеристика має дещо інший вигляд порівняно зі статистичними даними МВС та судових органів. Пролонговані дослідження, здійснені автором цієї статті у 80-ті, 90-ті минулого віку та у двохтисячні роки у вигляді репрезентативних опитувань населення і спостереження за кримінальним середовищем, яке охопило період понад тридцять років, показало, що переважаюча частина опитаних, говорячи про злочинність, має на увазі досить невелике коло тяжких злочинів: вбивства, зґвалтування, розбої, пограбування, вимагання, крадіжки, тобто ті злочини, про які вони найчастіше дізнаються із засобів масової інформації. Фактична злочинність, як відомо, охоплює значно більше коло діянь. З-поміж інших нами ставилося таке питання: «З якими злочинами у Вас асоціюється поняття «злочинність»? Метою цього питання було отримання інформації, що ґрунтується радше на життєвому досвіді, ніж на точному знанні кримінального кодексу або кримінальної практики. Понад п'ятдесят відсотків опитаних в різні роки називали одні і ті ж злочини, з якими у них асоціюється поняття злочинності – вбивства, розбійні напади, бандитизм, терористичні акти. Зважаючи на вплив факторів, що не стосуються ціннісних орієнтацій особистості та її правових установок, але позначилися на відповідях (емоційність, поспіх, зайнятість, байдужість, некомунікабельність тощо) слід, проте, визнати, що отримані результати дають певне уявлення про ставлення населення до проблеми злочинності. Природно, що, інтерпретуючи відповіді, в яких називалися тільки насильницькі злочини (як правило, убивства і зґвалтування), або якісь інші одиничні особливо небезпечні злочини, помилково було б робити висновок, що автори цих відповідей не знають про існування таких злочинів, як крадіжки, шахрайство, посадові, екологічні злочини тощо. Логічно припустити, що респонденти назвали в першу чергу ті злочини, які викликають у них найбільшу тривогу і, можливо, на підсвідомому рівні більшою мірою асоціюються з потенційною небезпечністю для себе особисто. Тут могли виявитися також і особистий досвід, і цілком обґрунтоване хвилювання про долю близьких родичів, а також вплив найближчого соціального оточення і засобів масової інформації. Таким чином, населення на протязі десятиліть виявляє досить стійке ставлення до насильницьких актів, беззастережно асоціюючи зі злочинністю. Цей висновок підтверджують кримінологічні дослідження, що проводилися ще в серед-

ніні вісімдесятих років минулого віку. Так, В.А. Серебрякова, характеризує ставлення громадян до різних видів злочинів, робить такий висновок: «Усі соціальні групи населення дуже різко засуджують злочини проти особистості, такі як вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування» [3].

В останні роки значно розширився наведений респондентами перелік насильницьких злочинів – вказують на замовні вбивства, захоплення заручників, «рекет», викрадення людей, тероризм, бандитизм і т. ін. Ураховуючи, що з реальною кримінальною статистикою населення переважно не знайоме, а можливість стати заручником або жертвою терористичного акту або іншого подібного злочину вкрай мала, ми схильні пояснити цей факт збільшеним впливом ЗМІ, які висвітлюють переважно вчинення саме таких тяжких злочинів. У радянські часи так звані «резонансні» злочини настільки широко в ЗМІ не висвітлювалися, що пояснюється особливостями ідеології та інформаційної політики того часу.

За радянських часів грабежі та розбої разом з убивствами, зґвалтуваннями, хуліганством, крадіжками державного майна становили основну групу тяжких злочинів і саме їм приділяли основну увагу правоохоронні органи та, відповідно, ЗМІ. Згідно з офіційною радянською доктриною в країні не могло бути організованої та професійної злочинності, як «не було» і бандитизму.

Звертає на себе увагу ставлення населення до таких досить поширених у радянський час злочинів, як розкрадання державного майна, спекуляція, обман покупців, хабарництво та ін. Виявилось, що населення в той час не схильне драматизувати поширеність та суспільну небезпечність корисливої злочинності. 72,4% опитаних у 1984 р. заявляли, що більша частина населення робить різні корисливі злочини вимушено. Узагальнене пояснення: «Усі так роблять». У такому підході відзначилася особливість правосвідомості, формування якої в радянські часи проходило в умовах подвійної моралі та подвійних правових стандартів: «для себе» і «для інших». Дев'яносто роки позначені тотальним правовим нігілізмом, що загострився в умовах економічного колапсу.

У відповідях виявився значно більший різнобіг думок і часом вельми неаргументований, яскраво виражений суб'єктивний підхід до формулювання своїх суджень, пов'язаний зі статусно-рольовим становищем опитуваного в суспільстві. При цьому виявилось, що суттєву роль в оцінці злочинності відіграє матеріальне становище респондентів та їх особистісне сприйняття свого соціального статусу. Більш різко оцінювали кримінальні процеси в суспільстві маргіналізовані верстви суспільства, серед яких можна було виявити вчорашніх інтелігентів: інженерів, учителів, лікарів, бібліотекарів та ін. Заслужують на увагу анкети, в яких на питання, з якими діями у них асоціюється термін «злочинність», респонденти відповідали демонстративно агресивно. Прикладом можуть послужити такі відповіді: «найбільший злочин – грабувати власний народ», «злочинно знущатися над людьми», «справжня злочинність – це державний рекет», «скрізь – мафія», «злочинність – це розпродаж країни», «в країні панує чинівницький бандитизм» тощо. Природно, що ці та інші подібні відповіді не є показовими, тому що вони відображають ставлення населення не стільки до проблеми злочинності, скільки ставлення до влади, впроваджуваних реформ і ситуації, що склалася в країні. Однак, це – також громадська думка, причому досить поширена, яку не можна ігнорувати під час здійснення правових і соціально-економічних реформ.

Результати опитування виявили вельми специфічне сприйняття населенням сучасної злочинності. Так, характеризуючи злочинність, більшість називала фактично рідко вчинювані злочини, але які через їх підвищену суспільну небезпечність перебувають у центрі уваги громадськості

та ЗМІ. До таких можна зарахувати «викрадення літаків», «захоплення заручників», «замовні вбивства» і т. ін. Звертає на себе увагу відносно рідкісне згадування злочинів, пов'язаних із наркотиками, що може свідчити або про досить здорове в цьому плані соціальне середовище опитаних, або про істотні прогалини в офіційній антинаркотичній пропаганді.

Таким чином, результати проведених досліджень показують, що в суспільній думці злочинність постає як суспільно небезпечне явище, що зачіпає найбільш істотні інтереси громадян, але складається з дуже обмеженого кола тяжких злочинів.

Очевидно, що у формуванні ставлення до злочинності особлива роль належить ЗМІ. Можливо саме їх впливом можна пояснити широко розгалужений правовий нігілізм серед населення та специфічну «кругову поруку» при зіткненні з багатьма економічними, корупційними, посадовими та іншими аналогічними корисливими злочинами.

На нашу думку, є всі підстави стверджувати, що сучасне інформаційне середовище сприяє відтворенню злочинності, а у взаємозв'язку явищ «інформація – злочинність» виявляється стійка системна взаємодія. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених масовій інформації, учені не сформували єдиного погляду на наслідки поширення через ЗМІ інформації про злочинність і злочинців та механізми зворотного впливу злочинності на суспільство. Сьогодні загальновизнано, що радіо, телебачення, преса, інтернет, аудіо- й відеопродукція – носії та провідники інформації масового споживання – перетворилися на потужний інструмент психологічного впливу, що охоплює майже все населення нашої планети. Соціолог М. Варр із Техаського університету пише про те, що злочинність є тим явищем, про яке американці постійно чують, читають і говорять і яке завдяки телебаченню можуть спостерігати на власні очі. «Давайте порухаємо всі джерела інформації про злочинність, з якими може зіткнутися середній американець щодня. Під час уранішньої поїздки автомобілем на роботу зведення кримінальних новин транслюються по радіо. Коли увечері увімкнений телевізор, кримінальні історії проникають у випуски місцевих і національних новин. Кримінальні драми або фільми про поліцейських демонструють у найкращий час. У книжкових магазинах під детективи відведені цілі відділи, а книги з детективним сюжетом часто потрапляють до списків бестселерів. Сюжети відеофільмів і театральних п'єс дуже часто пов'язані зі злочином, а тексти популярних пісень (особливо в певних жанрах) присвячені злочинності. Газети так само, як і телебачення, виділяють значне місце репортажам про злочини. Тема злочинності часто проникає навіть у повсякденні розмови» [4]. Автор дослідження робить висновок, що більшість відомостей про злочинність ґрунтується не на особистому досвіді (який мають, наприклад, жертви злочину), а на непрямій опосередкованій інформації, що отримується зі ЗМІ або спілкування з іншими людьми.

З огляду на сказане зауважимо, що ЗМІ на сьогодні є одним із найефективніших засобів стереотипізації злочинності в суспільній свідомості як буденного соціокультурного явища, що фактично приводить до її інституціоналізації як масової соціальної практики.

Необхідно уточнити зміст понять, якими послуговуємося в даному випадку. Ми не ототожнюємо поняття «засоби масової комунікації» та «засоби масової інформації», хоча в багатьох юридичних роботах і в нормативних документах їх часто використовують як взаємозамінні. ЗМІ являють собою частину ширшого кола технічних засобів – засобів масової комунікації [5]. Комунікацію розглядають як специфічний обмін інформацією, у результаті якого відбувається процес передачі інформації інтелектуального й емоційного змісту від адресанта до адресата [6].

Разом із тим необхідно сказати про те, що в науковій літературі є ширше розуміння явища, позначено терміном

комунікація. Так видатний канадський соціолог, теоретик комунікацій Герберт М. Маклюен, у своїй широковідомій книзі «Розуміння засобів комунікації: продовження людини» стверджує, що «засоби комунікації» – це не тільки ЗМІ, як часто вважають. Назване поняття охоплює такі різні речі, як усне мовлення, лист, числа, одяг, житло, речі, місто, гроші, фотографії, преса, телеграф, телефон, фонограф, кіно, радіо, телебачення, зброя тощо [7]. Г.М. Маклюен вельми песимістично оцінює перспективу людини у взаєминах із ЗМК. Людина, за його прогнозом, у змаганні із сучасними ЗМК програє, стане жертвою жорсткого тиску електронних ЗМК і втратить власну ідентичність.

З огляду на вищевказані теоретичні положення про всеохоплюючу роль масової комунікації в сучасному суспільстві стає очевидною необхідність кримінологічного аналізу змісту поширюваної інформації в суспільстві. Безумовно, через специфіку обговорюваної проблеми нас у першу чергу цікавлять ті комунікативні аспекти, які пов'язані з криміналізацією суспільної свідомості. Є всі підстави стверджувати, що проблема виникла досить давно і багато в чому пов'язана з романтизацією кримінального світу в художній літературі, на підставі чого сформувався напрям, названий дослідниками «кримінальним романтизмом».

Кримінологи давно вказали на роль літератури й іншої художньої творчості на формуванні особистості, її морально-психологічних якостей. Проблема «кримінального романтизму» становить інтерес не тільки для кримінологів, а й для літературознавців, соціологів, культурологів. Окрім цього, злочин як надзвичайне у багатьох випадках явище, завжди привертало увагу простих громадян, що природно для людей, які не часто стикаються з подіями, що виходять за рамки буденного життя. Культурологи, вказуючи на криміногенність «героїзації» злочинців, констатують, що кримінальний романтизм – це специфічне явище культури, яке отримало розвиток і поширення в масовому мистецтві, ЗМІ, рекламній індустрії, серед певних верств і груп населення. Для нього характерне суб'єктивне розуміння процесів, які відбуваються в злочинному світі та його субкультурі, воно виражається в ідеалізації, героїзації і апологетиці злочинної діяльності, її елементів і представників, а також їх духовно-етичних цінностей [8]. Зрештою кримінальний романтизм, що значно поширився і став одним із провідних напрямів у сучасній масовій культурі, фактично вийшов за межі творчих культурологічних явищ, реалізувавшись у практичній діяльності людей, що сприяло криміналізації суспільства.

Інтерес, що зберігається, до злочинів, якими б огидними вони не були, відображає соціальну реальність, суть якої полягає в тому, що злочинність – це невід'ємна частина нашого життя. Інституціоналізація злочинності за допомогою засобів масової інформації та комунікації лише підсилює вплив кримінального світу на суспільство і розширює уявлення людей про стандарти і межі людської моралі та поведінки.

Особливе місце в поширенні кримінальних стандартів поведінки належить сучасним видам масової комунікації, насамперед інтернету, який розширив сферу безпосереднього спілкування фактично до меж, які не піддаються вимірюванню. Потреба в кримінологічному спостереженні за глобальною комп'ютерною павутиною зумовлена, по-перше, значним поширенням явища, позначеного термінами «комп'ютерна злочинність» або «кіберзлочинність», по-друге, негативними соціально-психологічними і кримінологічними наслідками впливу інформації, поширеної в інтернеті. Саме ці два аспекти визначають інтерес кримінологів до інтернет-технологій. У механізмі криміналізації суспільства і інституціоналізації злочинності у сучасних правових реаліях і організаційно-технічних межах інтернет виконує одну з основних функцій, надаючи можливість для реалізації і першого, і другого варіанту його використання.

Американський кримінолог М. Пресді видав книгу, яка за оцінкою рецензента професора Дж. Феррела є кроком вперед у теорії «культурологічної кримінології». Основу теоретичної конструкції М. Пресді становить уведення категорії «карнавал злочинності», сформованої й реальною практикою, і засобами масової інформації. М. Пресді називає фрагменти «карнавалу злочинності»: садомазохізм, рейв, вживання наркотиків для релаксації, родео, гангстерські ритуали, інтернет та ін. Індустрія масової культури розфасовує і продає насильство, як товар, провокуючи темні бажання і приховані досі форми насильства. «Телевізійні реаліті-шоу експлуатують одну реальність – публічну демонстрацію деградації, що радісно поглинається як розвага. Садомазохізм почав сприйматися як сексуальна практика розкріпачення, інтегрована у звичне русло поп-культури і піддана криміналізації як протизаконне збочення. Молодь і люди старшого віку викрадають і розбивають машини для забавки, здійснюють підпали, носять зброю для престижу і вдаються до інших способів отримання викиду адреналіну. В інтернеті безліч сайтів, що пропагують ненависть, жорстокість, сексуальне насильство і смерть» [9].

Німецький учений М. Е. Штайн-Хільберс, що тривалий час вивчав вплив засобів масової комунікації на формування знань про злочинність, злочинну поведінку і систему соціального контролю над нею, звертає увагу на те, що на підставі інформації формуються буденні уявлення про злочинність, які згодом постають як основа неформальної оцінки поведінки, відхиленої від норми [10].

Фактично можна говорити про специфічне соціально-психологічне явище, яке ми називаємо «інформаційною злочинністю». Інформаційна злочинність – це злочинність, образ якої створений засобами масової інформації (комунікації) й суттєво відрізняється від реальної (фактичної) злочинності, з якою може зіштовхнутися кожний. Телебачення, Інтернет і його мережеві інформаційні ресурси, кінопродукція, книги тощо у переважній більшості випадків інформують або розповідають про тяжкі насильницькі злочини, в результаті чого в населення складається враження про те, що злочинність – це в основному тяжкі злочини. Складні питання кримінальної поведінки розглядаються журналістами із різним ступенем компетентності, глибини проникнення в причинно-слідчий механізм злочину, правдивості в зображенні особистості злочинців. У населення формується страх перед злочинністю. Все це позначається на формуванні ціннісних орієнтацій-

них установок, поглядів, суджень осіб, які знайомляться з подібними творами.

Наведені результати досліджень дозволяють стверджувати, що кримінальна проблематика, яка стала однією з найпоширеніших тем у ЗМІ і інших сферах творчої діяльності, служить культурологічною основою криміналізації суспільства. Процес відтворення злочинних форм поведінки зумовлений впливом інформаційно-комунікативного середовища, яке сприяє стереотипізації злочинності в суспільній свідомості як повсякденного соціокультурного явища. Героїзація злочинців, фактична популяризація «кримінальних авторитетів» створює в суспільстві етично-психологічні умови для інституціоналізації злочинності як звичайної соціальної практики. Злочинність виходить із «тіні», а злочинці стають вельми помітними особами.

Висновки. Комплексне вивчення взаємозв'язку «злочинність – інформація» є важливим напрямом кримінологічних досліджень. Наукові інтереси кримінологів зміщуються в область феноменології злочинних проявів, пов'язаних з науково-технічним прогресом, що, з одного боку, вимагає від кримінологів оволодіння спеціальними знаннями, з іншого – їх універсалізації. Кримінологія – загальнотеоретична наука про злочинність, її витоки, особи, які вчиняють злочини, заходи протидії їм – повинна взяти на себе також і функції по інтеграції відомостей про злочини, пов'язаних з розвитком інформаційних технологій. Цілком очевидно, що тільки в рамках комплексної науки, за допомогою інших соціальних наук, можливо дослідження різних аспектів такого багатофакторного соціального інституту, як інформаційна сфера, що дало підстави для формування окремого напрямку в кримінології – інформаційної кримінології. З метою ефективного впливу на криміногенні процеси в області інформації важливо правильно визначити коло проблем, що входять в предмет інформаційної кримінології. Очевидно, що функції, зміст і предмет інформаційної кримінології є похідними, з одного боку, від предмета науки кримінології, з іншого – від функцій, змісту інформації і рівня розвитку інформаційних технологій. Кримінологи повинні не тільки уявляти феноменологію злочинності у сфері інформації, її кількісні та якісні параметри, й злочини, які вчиняються під впливом певної інформації. Ще більш актуальною проблемою є вчасна протидія фактично безмірного впливу інформаційної злочинності на населення і стримування процесів криміналізації суспільства з використанням сучасних інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шелли Дж.Ф. Краткое введение в криминологию. СПб.: Питер, 2003. С. 45.
2. Дремин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография. О.: Юрид. л-ра, 2009. 613 с.
3. Серебрякова В.А. Отношение граждан к различным видам // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности: сборн. науч. труд. М., 1986. С. 142.
4. Криминология / Под ред. Дж.Ф. Шелли; пер. с англ. СПб.: Питер, 2003. С. 58.
5. Бурлаков В.Н. Средства массовой информации и преступность : Криминология СМИ. Правоведение. 2000. № 5. С. 259.
6. Связи с общественностью как социальная инженерия / Под ред. В.А. Ачкасовой, Л.В. Володиной. СПб.: Речь, 2005. С.123.
7. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. N.Y.: McGraw Hill, 1964. 464 p.
8. Катин В.И. Криминальный романтизм как явление культуры современной России. Вопросы культурологии. 2007. № 7. С. 70–74.
9. Presdee M. Cultural Criminology and the Carnival of Crime. London: Routledge, 2000. P. 41, 44, 162–166.
10. Stein Hilbers M.H. Kommunikation uber Verbreeben // Empirische Untersuchung der Darstellung von Kriminalitat im Fernsehen. Munster, 1976. P. 8–13, 77.